

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЕКОНОМІКИ ОПОДАТКУВАННЯ

Розглянуто науковий список сучасних зарубіжних економістів з теорії економіки оподаткування. Показано зростання уваги до регулюючого потенціалу оподаткування, його вплив на економічне зростання підприємства, прийняття інвестиційних рішень. Проведено систематизацію податків за критерієм негативного впливу на індивідуальний і суспільний добробут

Ключові слова: економічний потенціал оподаткування, систематизація податків, податкова реформа

Постановка проблеми. Фіскальна політика, яка включає поєднання бюджетних і податкових інструментів регулювання економічного розвитку, в останні роки переживає справжній ренесанс. Ще декілька років тому серед багатьох економістів була поширена думка, що вона, з точки зору її використання як контрциклічного інструменту, не є досить ефективною. Підґрунтя таких тверджень було закладено ще в 60-х р.р. ХХ ст., коли реалізація кейнсіанської фінансової стратегії не дала змоги стримати інфляцію та зростання безробіття. Часовий лаг між реалізацією фіскальних заходів та їх результатом, низька в окремих випадках їх результативність, покращення з початку 1980-х р.р. макроекономічних показників у США сприяли визначенню серед економістів і політиків пріоритетності грошово-кредитної політики. Сучасні ж проблеми економічного розвитку ідентифікували слабкі сторони такої політики, так як різкий спад виробництва, споживчої та інвестиційної активності не були наслідком високих відсоткових ставок. У сучасній фінансовій науці зростає інтерес до вивчення регулюючого потенціалу окремих податків. Податковий інструментарій є ключовим елементом системи регулювання економічного розвитку розвинутих ринкових відносин, тому дослідження економіки оподаткування є однією з важливих складових сучасних наукових досліджень, які створюють основу для прийняття вірних тактичних і стратегічних рішень у галузі державного регулювання макро- та мікроекономічного розвитку.

Стан вивчення проблеми. Дослідження економічного потенціалу оподаткування залежить від ефективності його використання в тих чи інших макроекономічних ситуаціях, а також його вплив на фінанси господарюючих суб'єктів і домогосподарств на мікрорівні. Такі фундаментальні проблеми, як ідентифікація ступеня впливу податків на економічне зростання, підприємництво, прийняття ідентифікаційних рішень, залишаються не повністю розкритими у вітчизняному науковому просторі, потребують перегляду й уточнення. Недостатньо дослідженими також є питання про те, які податки найбільше можуть сприяти пришвидшенню відновлення та покращення економічного добробуту у після кризовий період. Саме тому розкриття набутого практичного досвіду зарубіжних країн і теоретичних знань зарубіжних економістів у галузі економіки оподаткування буде сприяти покращенню макро- і мікроекономічної ситуації в нашій країні.

Новий Податковий кодекс, який набрав чинності з 1 січня 2011 року, консолідує окремі частини податкового законодавства в єдиний кодекс, проте не вирішує ключові проблеми податкового середовища функціонування бізнесу. Зокрема: руйнує можливості створення європейської моделі формування середнього класу та самодостатнього суспільства за рахунок малого та середнього бізнесу; розширяє права податкової служби; передбачає залежність податкової системи від адміністративного втручання Уряду в її функціонування.

Мета дослідження – вплив творчого внеску сучасних зарубіжних економістів у теорію економіки оподаткування, визначення регулюючих можливостей економічного потенціалу оподаткування, проведення систематизації податків за критерієм негативного впливу на індивідуальний та суспільний добробут.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у збагачення результатів зарубіжних досліджень з теорії економіки оподаткування внесли Дж. Арнольд, А. Ауербах [9], Е. Галлі [10], В. Гейл, Дж. Скіннер. Серед вітчизняних вчених варто виділити М. Азарова [2], В. Андрущенко, В. Вишневецького, Ю. Іванова, А. Крисоватого [6], С. Лондора, П. Мельникова [8] та інших.

Викладення основного матеріалу. При вивченні економіки оподаткування в основі цього предмета лежать результати, наслідки та ефекти, які виникають в результаті впливу податків на економічних агентів, а ключовим питанням сучасних досліджень у даному напрямі є ефективність оподаткування, відповідь фізичних і юридичних осіб на зміну дії податків. Економісти-професіонали в теорії і практики податкових фінансів давно та далеко відійшли від дослідження категорії "податок" лише з точки зору фіскального інструменту. Їхня увага прикута до вивчення впливу оподаткування на макроекономічний розвиток та мікроекономічні показники, а також на поведінку платників податків.

Весною 2008 року уряди багатьох країн опинилися в фінансово-економічній кризі, в пастці ліквідності, не маючи змоги знижувати і без того низькі відсоткові ставки, а грошово-кредитна політика не дала змогу реалізувати свій стабілізуючий і стимулюючий потенціал, висунувши на перший план фіскальну політику як інструмент збільшення сукупного попиту. Складні ситуації, в яких опинилися численні країни світу через вплив світової фінансово-економічної кризи, призвели до швидкої реакції з боку урядів і змін, які стали наслідком реалізації на практиці комплексних державних програм виходу з кризи. Використання податкового інструментарію з арсеналу фіскальної політики виходить далеко за межі окремих його прибічників, оскільки приклад останньої світової фінансово-економічної кризи свідчить, що вона перейшла національні межі, набула міжнародного рівня.

Професіонали державних фінансів, які з обережністю підходять до необхідності всезагального використання стимулюючої фіскальної політики, піддаючи критичному аналізу її ефективність. Серед них слід виділити А. Ауербаха і В. Гейла, які відзначають, що "Незважаючи на те, що фінансові втручання, спрямовані на стимулювання і стабілізацію економіки, повернулися до загального використання, їхня ефективність викликає сумніви". Наслідки такої політики, як відмічає М. Фельдштейн, досить важко спрогнозувати: "ми можемо тільки сподіватися, що нова програма податкових змін і державних витрат у комплексі з іпотечними ринковими реформами буде достатньою щоб повернутися до економіки з повною зайнятістю". Для податкової політики характерний вплив із затримкою – часовий лаг, який включає: розрив сприйняття – проміжок між початком розбалансування та його ідентифікацією; адміністративний розрив – час від розробки заходів до початку їх реалізації; оперативний розрив – період між початком реалізації та їх дією на практиці, отриманням результату. Можна визначити економічний потенціал оподаткування, розглянути результати його застосування в практиці регулювання багатьох макро- та мікроекономічних параметрів. Досягнення стабільного економічного зростання є важливою метою будь-якого уряду, адже це дозволяє більш повно забезпечувати потреби його виборців. Низькі податки, їх не значна кількість сприяють економічному зростанню, покращенню добробуту не лише

окремих платників, але й усього суспільства. Проте не кожна держава, фінансуючи виконання своїх функцій, може дозволити собі дотримання даного правила. В тих країнах, де через податки перерозподіляється значна частина ВВП і гранична вартість оподаткування перевищує граничну вигоду, можливий негативний результат, який проявляється в більш низькому економічному зростанні, зменшенні стимулів до праці і збільшенні безробіття.

Для ряду розвинених країн світу податкова ставка є вищою від оптимальної, – стверджує Г. Скаллі. Учений віднайшов таку ставку, яка максимізувала економічне зростання в досліджуваних країнах. Його розрахунки доводять, що податкова ставка, яка б максимізувала економічне зростання у США. Складає 21,8 % від ВВП, а темпи середньорічного економічного зростання при такій оптимальній податковій ставці складає 64,8 %. У середньому податкова ставка, що максимізує економічне зростання в розвинених країнах, складає близько 20 % ВВП. Для прикладу, для Данії оптимальна податкова ставка становить 18,5 % при діючій 51,6 % та 25,2 % для Великої Британії при діючій 34,1 %.

Існують розрахунки, згідно з даними Комісії з податкової реформи, які дають економістам підстави стверджувати, що аж до однієї третини уповільнення зростання в країнах ОЕСР в період 1965-1995 р.р. було пояснено податками. Збільшення середньої податкової ставки приблизно на 10 відс. пунктів (в.п.) протягом минулих 35 років, імовірно зменшило щорічні темпи приросту економік країн-членів ОЕСР на 0,5 в.п. [10]. В основі досліджень з теорії економіки. В основі досліджень з теорії економіки оподаткування лежить проблема спотворюючи ефектів оподаткування, тому сучасні економісти у своїх працях ставлять за мету віднайти такі податки, їх побудову, структуру, які б як найменше спотворювали рішення економічних суб'єктів. Суттєвий вклад у дослідження цієї проблеми вніс Дж. Арнольд. Результати його досліджень показують, що податки на доходи мають найбільший негативний вплив на економічне зростання, натомість податки на нерухоме майно є найбільш оптимальними. Загалом же податки на доходи корпорацій особливо шкідливі для економічного зростання, адже вони впливають на інвестиційну поведінку корпорацій, які вносять значний вклад у загальний обсяг виробництва країни.

Особливість негативного впливу даного виду оподаткування в Україні полягає в тому, що вітчизняний корпоративний сектор, на відміну від малого бізнесу, робить найбільший внесок у економічне зростання, а відтак вплив на ВВП є набагато відчутнішим, ніж в високорозвинених країнах, де саме малий бізнес є локомотивом зростання ВВП. Податки на доходи фізичних осіб негативно впливають на економічне зростання, ніж податки на споживання через те, що вони є більш прогресивними, а також оподатковують доходи від заощаджень та інвестицій. Крім того, оподаткування доходів низькооплачуваних працівників змушує їх відмовлятися від роботи та обирати соціальну допомогу замість трудового доходу. Податок на нерухоме майно фізичних осіб має найменший несприятливий вплив ВВП на душу населення порівняно із ситуацією, коли базою оподаткування є майно корпорацій.

Базуючись на результатах економічних методів дослідження умов оподаткування в 23 країнах ОЕСР з 1951 по 1990 р.р. у статті "Податкові ставки і економічне зростання в країнах ОЕСР", Ф. Падовано і Е. Галлі роблять висновок, що високі ефективні граничні ставки податку на доходи фізичних осіб мали негативну кореляцію з економічним зростанням. Отримані результати відповідають теорії ендогенного зростання та свідчать, що збільшення на 10,0 в.п. граничної ставки податку зменшує щорічну норму економічного зростання на 0,23 в.п. [10]. У країнах Східної Європи спостерігається особливо сильна кореляція між введенням єдиної ставки податку на доходи фізичних осіб і економічним зростанням. В тих східноєвропейських країнах, які почали з 1994 р. запроваджувати єдину ставку податку, середньорічні

темпи зростання, починаючи з 1995 р., склали 5,3 %. В країнах, де не було єдиної ставки податку на доходи фізичних осіб, – лише 2,6 %.

У теорію економіки оподаткування суттєвий науковий внесок зробили Е. Енген та Дж. Скіннер. Проаналізувавши умови оподаткування у США та деяких країнах ОЕСР, економісти доводять, що зменшення на 2,5 в.п. показника співвідношення податків до ВВП і всіх граничних податкових ставок на 5,5 в.п. збільшує щорічне економічне зростання на 0, 2 – 0,3 в.п.. Високі граничні ставки оподаткування де мотивують інвесторів, знижуючи терміни окупності таких інвестицій, а тому в сучасних умовах нестабільного економічного розвитку потрібно приймати досить виважені рішення в галузі податкової політики. Саме тому М. Фельдштейн застерігає, що податкові збільшення у сумі більше ніж 1,1 трлн.дол. США, запропоновані Б. Обамою у 2009 р., можуть знищити будь-які шанси раннього і стабільного відновлення економічного зростання в США. Економісти, які вивчали економічну ситуацію 30-х р.р. XX ст., прийшли до висновку, що саме зростання податків протягом цього десятиліття знищило відновлення економіки й уповільнило зниження значного рівня безробіття в США. Маємо також негативний вплив 1997 р., коли Японія підвищила ставку податку на додану вартість. Згідно з положеннями теорії економіки пропозиції, на прийняття рішень фізичними та юридичними особами працювати, здійснювати господарську діяльність, інвестувати, заощаджувати найбільш відчутно впливають граничні податкові ставки. При прийнятті рішення інвестувати – інвестори беруть до уваги очікувані доходи після сплати податків, а тому збільшення податкового тиску є однією з найбільших загроз зростання бізнесу, про що свідчать результати недавнього опитування більше 1000 керівників великих компаній [11].

Невиважена політика у встановленні розміру ставки податку на доходи корпорацій досить часто може призвести до виникнення у власників бізнесу бажання змінити місце податкової реєстрації. До такого переміщення особливо схильний бізнес із не матеріаломістким характером виробництва, зокрема компанії, основний дохід яких формується від надання в оренду інтелектуальної власності чи ліцензій. Для такого бізнесу не потрібно будувати в новій країні базування, виробничі споруди, достатнім буде лише зміна офісного приміщення.

Г. Хафбауер у своїй статті "Податкова політика" відмічає, що коефіцієнт відповіді інвестицій на вплив зміни ставок корпоративних податків становить 3,0. До схожих висновків приходять Р. Моїж і С.Едервеен, які досліджують вплив умов оподаткування компаній на розміщення іноземних прямих інвестицій. Вчені роблять висновок, що значення еластичності податкової ставки складає близько 3,3, тобто скорочення на 1 в.п. податкової ставки в різних країнах збільшує розмір іноземних прямих інвестицій в тій країні на 3,3 в.п. У даному контексті П. Кларк розглянув вплив оподаткування на інвестиційну поведінку бізнес-структур на мікрорівні в США у період з 1953 по 1992 роки. За його оцінками, збільшення на 1 в.п. рівня оподаткування зменшує інвестиції в устаткування на 0,4 в.п. Оподаткування має вплив на вибір місця розташування об'єктів інвестування і їх виду в Європейському Союзі. За оцінками, більшість фірм, які придбали новий бізнес або поглинули вже існуючий, протягом останніх п'яти років мали проблеми з податками, базою нарахування яких є приріст капітальної вартості, і подвійним оподаткуванням. Для 77,2% компаній із 700 опитаних податок є тим чинником, який впливає на їхні інвестиційні рішення. У країнах Європейського Союзу діє 27 різних режимів оподаткування доходів корпорацій, що не є кращим варіантом залучення інвестицій. Відтак, запровадження консолідованого корпоративного базового розміру податку залишається досить актуальним питанням. Ще в 2005 р. Європейський парламент акцентував увагу на важливості вирішення даного питання, зазначаючи, що впровадження такого податку на практиці сприятиме

більшій інтеграції на внутрішніх ринках інших країн Європейського Союзу, усуваючи податкові перешкоди, які ускладнюють діяльність корпорацій за межами країни базування. Економісти Г. Ангелов і С. Джанков, будуючи різні сценарії реформи системи оподаткування заробітної плати у сучасній Болгарії, прийшли до висновку, що скорочення податків на заробітну плату на 7,5 в.п. з 31,3% до 23,8% (на 5 в.п. для роботодавців та 2,5 в.п. для працівників) призводить до створення 130 тис. робочих місць, а також до збільшення щорічного зростання ВВП на 0,5 в.п. Для іншого їхнього сценарію скорочення таких податків на 5 в.п. (на 3,5 в.п. для бізнес-структур та 1,5 в.п. для працівників) призводить до зростання зайнятості на 91 тис. робочих місць, а щорічних темпів росту економіки – на 0,35 в.п. У разі скорочення податків на 10,0 в.п. (на 6,7 в.п. для бізнес-структур та 3,3 в.п. для працівників) кількість робочих місць збільшиться на 195 тис., а щорічні темпи росту економіки – на 0,75 в.п.. В після кризовий період у середньостроковій перспективі податкова політика повинна: забезпечувати фінансову стабільність; відновлювати економічне зростання; заохочувати підприємство, інновації, інвестиції; сприяти досягненню високого рівня зайнятості. Для сприяння економічному зростанню податкова система має відповідати таким критеріям: податкові ставки повинні бути низькими та інтернаціонально конкурентоспроможними; подвійне оподаткування має бути мінімізоване; адміністрування податків повинно бути простим і зрозумілим; податки не повинні створювати рішення платників податків зберігати, витратити та інвестувати, а, навпаки, стимулювати й підтримувати їх.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що дослідження наукового внеску зарубіжних економістів кінця ХХ – початку ХХІ ст. у теорію економіки оподаткування дає підстави зробити висновок, що збільшення частки індивідуального і корпоративного податків на доходи у загальній структурі податкових надходжень і зменшення частки податків на споживання й нерухоме майно скорочують у майбутньому ВВП на душу населення, а відтак і економічне зростання. Якщо аналізувати податок на доходи фізичних осіб і податок на доходи корпорацій, то останній чинить більш негативний вплив на збільшення зростання ВВП через негативний ефект на накопичення капіталу, затримку зростання продуктивності, що в кінцевому розрахунку впливає на показник величини ВВП на душу населення.

Таким чином, країни які хочуть якнайшвидше відновити економічне зростання після кризи, покращити індивідуальний і суспільний добробут при побудові своїх податкових систем, мають зосередитися на податках на нерухомість, на майно та споживання.

При реалізації економічної функції оподаткування одним із головних недоліків податкової політики є зростання бюджетних дефіцитів як наслідок зниження

рівня оподаткування і втрати податкових надходжень. Тому досить перспективним напрямом досліджень залишається пошук оптимального балансу між фіскальними потребами уряду та застосуванням регулюючого потенціалу податків.

Список використаних літературних джерел:

1. *Бондар Н.О.* Соціальне страхування в Україні: труднощі існування в трансформаційній економіці / Н.О.Бондар // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – №1. – 12-15 с. 2. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6 т. / Редкол.: М.Я. Азаров (голова) та ін. – К.: НДФІ, 2004. – Т. 3: Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів. – 308 с. 3. *Григораш Г.В.* та ін. Система соціального страхування зарубіжних країн: Навч. Посіб. / Г.В.Григораш, Т.Ф.Григораш, В.Я.Олійник, І.Т.Субачов. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 144 с. 4. Інформація щодо очікування змін чисельності пенсіонерів у достроковій перспективі / Офіційний сайт Міністерства праці та соціальної політики України: [Електор. ресурс]. – <http://www.mlsp.gov.ua>. 5. *Карамішев Д.* Єдиний соціальний податок: панацея чи профанація? // Віче: [Електор. Ресурс]. – <http://www.viche.info/journal/243>. 6. *Крисоватий А.І.* Теоретико-організаційні доміанти та практика реалізації податкової політики України. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 371 с. 7. *МакТаггарт Г.* Досвід реформування пенсійної системи у країнах Східної Європи та та СНД у порівнянні з проведенням пенсійної реформи в Україні. Проект технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку/ компанії ПАДКО "Впровадження пенсійної реформи в Україні", лютий 2004 // <http://pension.kiev.ua/FILES/UKR/dosvid-porivn-Ukr.pdf>. 8. *Мельник П.В.* Розвиток податкової системи в перехідній економіці. – Ірпінь: Акад. ДПС України, 2001. – 355 с. 9. *Arnold, J.* (2009). Do Tax Structures Affect Fggregate Growth? In: Empirical Evidence from a Panel of OECD Countries. OESD Economies Department Working Papers, 643, 26 p. 10. *Padovana, F., Galli E.* (2001). Tax rates and economic growth in the OESD countries. Economic Inquiry, 39 (1): 44-57 11. 14-th Annual Global CEO Survey 2011 // www.pwc.com.

КАШУБА Валентина Дмитрівна – старший викладач Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси:

- облік і аудит;
- регулюючий потенціал оподаткування.

Стаття надійшла до редакції: 28.03.2013 р.